

FILOSOFISEN TIEDON LUONNE JA POSITIIVISEN FILOSOFIAN PUOLUSTUS

TOMMI VEHKAVAARA

Be a philosopher; but amidst all your philosophy, be still a man.

- David Hume

I Tieto filosofiassa

Vaikka tiedon käsite on modernissa filosofiassa keskeinen, jää paljon puheen keskellä usein kysymättä: Mitä tiedolla oikein pitäisi tehdä? Miksi ja missä tilanteissa pitäisi tietoa tavoitella — ja minkälaisen tiedon tavoittelemisen on kulloinkin mielekästä tai edes mahdollista? Suuntaamalla tutkiva katse sisäänpäin nousee kysymys erityisesti *filosofisen tiedon* mahdollisuudesta polttavaksi — ja vastattiinpa tähän miten tahansa (tai vaikkei mitään kantaa otettaisikaan), voidaan aina kysyä *pitäisikö* filosofin ylipäänsä tavoitella tietoa.

Erilaiset käsitykset filosofisen tiedon (tai toiminnan) luonteesta voidaan jakaa karkeasti kahteen pääluokkaan, kuten Leila Haaparanta on ehdottanut.¹ Toisaalta filosofi(a)n voidaan katsoa pyrkivän tietoon ja nimenomaan johonkin 'puhtaasti' filosofiseen tietoon, joka voidaan erottaa muiden tieteiden ja elämänalueiden tuottamasta tiedosta. Toisaalta voidaan katsoa, että filosofin tyypillinen henkinen pääoma ei niinkään ole minkään erityisen filosofisen tietämyksen hallinta vaan taito (tai ehkä 'ymmärryskyky'). Tämä voidaan tulkita niin, ettei filosofi(a)n tehtävänä ole varsinaisesti tuottaa tietoa vaan ainoastaan 'käsitellä' sitä.

Filosofin taito merkitsisi lähinnä taitoa osallistua keskusteluun ja ymmärrystä olla hiljaa silloin kun keskustelu sitä vaatii ja filosofin kompetenssi sallii.

Ennen kuin voidaan puhua erityisesti filosofisesta tiedosta on kuitenkin selvitettävä mihin ylipäänsä tiedon käsitteellä *pitäisi* viitata filosofiassa. Jos tietoa halutaan pitää *yleisesti* arvokkaana, on tavoitteeksi asetettava *reaalinen* tiedon käsite — reaalimääritelmä, jonka antamien kriteerien mukaan tieto on tietoa riippumatta siitä kutsutaanko sitä (yleisessä kielenkäytössä tai muuten) tiedoksi. Kysymykseksi siis nousee millaista reaalista tietoa filosofi käyttää, hallitsee tai tavoittelee filosofina. Artikkelin ensimmäisessä osassa pyrin luonnostelemaan ja perustelemaan tavallista uskomustietokäsitystä yleisemmän ja reaalisemmän tietokäsityksen, karttametaforaan nojaavan toimintatietokäsityksen. Artikkelin toisessa osassa tarkastelen lähemmin minkä muodon erityisesti filosofi(ne)n tieto tässä käsityksessä saa, mutta tämä muoto on riippuvainen siitä, millaiseksi filosofisen toiminnan luonne ja tehtävä yleisemmin ymmärretään.

Siinä missä tässä esitettyä 'filosofisen tiedon teorian' luonnostelua voi pitää esimerkkinä sellaisesta filosofiasta, joka edellyttää positiivista filosofiakäsitystä, niin artikkelin loppupuolella esiin nousevaa 'positiivisen filosofian puolustusta' voidaan paremminkin pitää (filosofia)poliittisena manifestina kuin varsinaisesti 'tieteellisenä' käsityksenä. Kyse on nimittäin kannanotosta sen puolesta, millaista 'toden' filosofian *pitäisi* olla. Mutta koska se on osittainen korollaari esitetystä filosofisen tiedon 'teoriasta', se toimii myös demonstraationa siitä avoimuudesta, jota positiivisen filosofian nimissä peräänkuulutan. Paljastamalla ja asettamalla julkisen kritiikin tavoitettavaksi ne päämäärät, motiivit ja arvostukset, jotka ovat tavalla tai toisella vaikuttaneet kirjoituksessa valittuun ajatuskulkuun tai ovat sen suoria seurauksia, tulevat myös niiden mahdolliset heikkoudet, ristiriitaisuudet tai epätarkoituksenmukaisuudet varmemmin tiedostettua. Todelliselle harkinnalle ja muutokselle avautuu mahdollisuus.

¹ *Filosofisen tiedon luonne* -seminaarin avauspuheenvuoro, 10.5.1999 Tampereen yliopisto.

Uskomus- ja toimintatieto.

Filosofian perinteiseksi tai jopa 'klassiseksi' tietokäsitykseksi usein esitetyn määritelmän mukaan tieto on *tos*i, *hyvin perusteltu* tai *oikeutettu uskomus* (tai uskomuksen sijaan *propositio*). Huolimatta siitä perinteisyyden tai 'klassisuuden' leimasta, joka tälle määritelmälle on annettu, se vakiintui vasta 1800-luvulla syntyneen jälkikantilaisen² tietoteorian (*Erkenntnislehre*) myötä. Tämän myöhäisen vakiintumisen siemenet kylvettiin tosin jo uuden ajan kynnyksellä — modernin filosofian tietokäsityksen perustalta löytyy yhtäältä Descartesin epäilyn metodi ja toisaalta uuden ajan eksoteerisen luonnontieteen julkisuusperiaate. Epäilyn metodin päämäärä oli *absoluuttisen varman* — ts. *epäilyksettä toden* — tiedollisen *perustan* etsiminen ja *rationaalinen perusteleminen*. Julkisuusperiaatteen mukaan taas uskomus on perusteltu tai oikeutettu — ts. tieteellinen — vain jos se on periaatteessa kenen tahansa todennettavissa (tai koeltavissa). Sitä mukaa kun vakiintuva tiedeinstituutio valtasi monopoliasemaa tiedon auktoriteettina, alkoi käsitys todellisesta tiedosta yhä enenevässä määrin samaistua 'periaatteessa julkiseen' tieteelliseen tietoon. Se arkitieto, jonka varassa ihmiset olivat jo vuosituhansia *de facto* menestyksellisesti eläneet, sai yhä vähemmän huomiota ja arvostusta filosofiassa.

Mutta erityisesti ennen Kantia — ja ennen tietoteorian tai epistemologian käsitteen syntyä — tieto ymmärrettiin uskomustietokäsityksen sijaan tai sen rinnalla paljon käytännönläheisemmin. Vaikka uskomustietokäsityksen historian ja sen 'klassisen' määritelmän sanotaan usein ulottuvan aina Platoniin saakka (mm. Niiniluoto 1989, 15), niin esimerkiksi Hintikan mukaan "Platonin tiedonkäsitteen mallina oli [...] kuva käsityöläisestä valmistamassa esineitä hänen tuntemansa ja tietämänsä esikuvan mukaisiksi." (Hintikka 1969, 21.) Tiedon 'klas-

² Immanuel Kantin käänteentekevä käsitys tiedosta arvostelmana — todellinen tieto ei ole pelkkä 'idea', mielikuva tai intuitio, vaan vähintään kahden 'aisti-intuition' yhdistymä — johti Kantin jälkeen paitsi tietoteorian syntyyn, myös tiedon käsitteen propositionalisoitumiseen, ts. ajatukseen sen kielellisestä ilmaistavuudesta.

sista' määritelmää vanhempi käsitys suhteuttaakin tiedon valmistustaitoon — todellinen tieto on *tekijän tietoa*. Tekijän tieto ei tyhjenny pelkkään (mieli)kuvaan (tai 'ideaan') tuotettavasta esineestä tai asiasta (ts. kuvaan tiedon kohteesta), vaan siihen sisältyy myös *taito* (tai sisäinen kyky) sekä *valta* tuottaa se.³ Koska puhe tekijän tiedosta tuo mieleen lähinnä esineiden valmistamisen, lienee parempi puhua yleisemmin *toimintatiedosta*, joka viittaa kaikkeen päämäärähakuiseen toimintaan. Toimintatieto määrittyy siis (intentionaalisen) toiminnan (välttämättömäksi ja toimintapäätöstä vaille riittäväksi) edellytykseksi — tiedoksi joka antaa *todellista valtaa* toiminnan päämäärien suhteen.

On selvää, että meillä on paljon uskomuksia, jotka todella toimivat toimintatietona — esimerkiksi ohjekirjojen ohjeisiin uskomista voidaan usein pitää välttämättömänä kyseessä olevan toiminnan menestykselliselle toteuttamiselle. Vaikka tällaisten uskomusten katsotaankin yleensä täyttävän uskomustietokäsityksen kriteerit, ei mitä tahansa 'totta oikeutettua uskomusta' voi kuitenkaan pitää toimintatietona. Jos ajatellaan vaikkapa totuuksia jonkin soveltamiskelvottomaksi osoittautuneen formaalin systeemin ominaisuuksista, ei niiden voi sanoa antavan oikein minkäänlaista valtaa juuri minkään asian suhteen. Toisin kuin toimintatietokäsitys, 'klassinen' uskomustietokäsitys ei erottele merkityksellistä 'perusteltua totutta' merkityksettömästä, mutta valtaa antava tieto on aina merkityksellistä. Hukattuaan yhteyden tekemiseen tai toimintaan ei 'uskomusten' tai 'propositioiden' kohdalla ole aina lainkaan selvää, *mistä* ne edes *voisivat* olla tietoa, ts. *mitä ne representoivat*.⁴ Abstraktikaan uskomus tai teoria ei ole

³ Taidolla, kyvyllä tai osaamisella viittaa tekijän sisäiseen (ja tässä mielessä 'subjektiiviseen') tai tilanteesta riippumattomaan ominaisuuteen, periaatteelliseen mahdollisuuteen tehdä, jos tilanne niin sallii. Vallalla taas tarkoitan 'päätöstä vaille valmista' tekoa, aktuaalisesta tilanteesta lähtevää *potentiaalia*, *tosiasiallista mahdollisuutta* tehdä. Tällainen laaja vallan käsite viittaa *sekä* ihmisen valtaan luonnon (myös *ihmisluonnon*) yli *että* yksilön valtaan sosiaalisessa yhteisössä, mutta moraalisesti neutraalissa muodossa — valta ja sen käyttö on jokaisen elävän subjektin elämisen ehto.

⁴ Uskomuksen 'merkityksellisyys' tai 'yhteys toimintaan' voidaan tässä ymmärtää suurin piirtein Charles Peircen 'pragmatis(is)min maksimiksi' kutsuman merkityskäsityksen mukaan: "the entire meaning and significance of any conception lies in its *conceivably* practical

itsessään tietoa — eikä edes viittaa reaali maailmaan — jollei sillä ole kykyä konstruoida maailmaa itsensä kaltaiseksi.

Toisaalta 'uskomustoimintatieto' on vain erikoistapaus toimintatiedosta, sillä uskomukset tai mielikuvat eivät ole olemassa vain ideaalisina merkityksinä, *mentaalisisina* (tai kielellisesti koodattuina) *representaatioina*, vaan myös 'luonnonolioina' (aivojen hermoverkon tiloina tms.), joita voidaan pitää *materiaalisina representaatioina* maailmasta. Ei liene mitään syytä olettaa, että kaikilla toimintaa ohjaavilla 'materiaalisilla representaatioilla' olisi mentaalinen vastine tai että niille edes voisi sellaisen (re)konstruoida.⁵

Niinpä uskomus- ja toimintatietokäsitykset voidaan nähdä yleisemmän tietokäsityksen kahtena erilaisena tulkintana — molemmissa tieto määritellään *päteväksi* ja *luotettavaksi representaatioksi*. Kun toimintatieto halutaan nähdä tämän käsityksen alakäsitteenä tai täsmennyksenä, on erityisesti representaation (mutta myös pätevyyden) käsite ymmärrettävä yleisemmin kuin perinteisessä tietoteoriassa ja kielen tai mielen filosofiassa (kts. Vehkavaara 1999 ja 2000). Toimintatieto voidaan 'määritellä' *luotettavasti toimintaa ohjaamaan kykeneväksi representaatioksi* (joka ilmenee toiminnan *taitavuutena*).

bearings,—not certainly altogether in consequences that would influence our conduct so far as we can foresee our future circumstances but which in *conceivable* circumstances would go to determine how we should deliberate act," (Peirce 1998/1903, 145).

⁵ Vaikkei kaikki menestyksellinen toiminta sinänsä — kuten 'elämellinen vaistotoiminta' — vaatisikaan erillistä (periaatteessa osoitettavissa olevaa) representaatiota, niin näkisin järkeväksi olettaa, että ainakin osa perustuu erotettavissa oleville toimintatietona toimiville 'materiaalisille representaatioille'. Mitä vaikkapa nuoralla kävelemään oppinut ihminen on oppinut itsensä, nuoran, ilman ja maan välisistä suhteista on tälle nuorallakävelijälle tuskin sen enempää käsitteellisesti kuin muutenkaan tietoisesti täysin tavoitettavissa. Tämänkaltaisen (vähintäänkin osittain) ei-mentaalisesti representoidun toimintatiedon käsitteellistämiseen on klassinen tietokäsitys liian kapea-alainen ja ideaalinen. Uskomus voi toki kohdistua tällaiseen toimintatietoon, kuten väittäessä jonkin taidon hallinnasta, mutta itse toimintatiedon olemassaolo on riippumaton haltijansa uskomuksista tai tietoisuudesta — toimintatieto ei edellytä tietoisuutta tiedosta. Taidon hallintaa koskevalle uskomukselle on myös vaikea keksiä sen pätevämpää, luotettavampaa tai vakuuttavampaa oikeutusta kuin itse taidon harjoittaminen — demonstraatio. (Kts. Vehkavaara 1999 ja 2000.)

Uskomustoimintatieto karttatietona.

Miten ja milloin uskomukset voivat toimia toimintatietona ja millaista representaatiokäsitystä tällöin tarvitaan? Uskomustoimintatiedossa siis uskomuksen *sisällön* (merkityksen tai sanoman) pitäisi ohjata toimintaa, mutta tämä sisältö (samoin kuin sen totuus ja oikeutus) riippuu sisällön konstituovien käsitteiden merkityksistä. Käsitteiden merkitykset taas eivät riipu vain 'syntagmaattisista' vaan myös 'paradigmaattisista' (tai 'assosiatiivisista') yhteyksistä, ts. kokonaisuudesta käsitteellisestä viitekehystä, käsitejärjestelmästä tai kielijärjestelmästä. Uskomustieto käsitetäänkin usein muodossa, jossa ei ajatella niinkään yksittäistä propositiota vaan *joukkoa* lauseita, ts. kokonaista *teoriaa* tiedon (tai ainakin tiedon koettelemisen) todellisena yksikkönä (ns. Duhem-Quine -teesi).

Puhe teorioista (lausejoukoista) tietona antaa kuitenkin uskomustiedolle tarpeettoman tiedepainottuneen leiman — esitetäänhän arkitietokin usein uskomusmuodossa. Olisikin realistisempaa käsitellä teoria-tiedon sijaan suoraan kokonaisia käsitteellisiä viitekehysjä tai merkitysjärjestelmiä maailman representaatioina, jotka voivat olla tai olla olematta tietoa. Tällaiset representaatiot eivät määrity (kuin rajatapauksissa) väitelausina esitetyiksi propositioiksi, ts. *lineaarisesti* koodatuiksi merkkijonoiksi, vaan yleisemmin jonkinlaisiksi *käsitesuhteikoiksi* — tai *ontologioiksi* — jotka muistuttavat enemmänkin (vähintään kaksiulotteista) *karttaa*, *diagrammia* tai *mallia* kuin ('yksiulotteista') kielellistä lausetta. Tämän *tiedon karttametaforan* keskeisimpiä etuja suhteessa käsitykseen tiedosta propositiona on Donald Campbellin mukaan tiedon *tarkkuuden* ja *pätevyyden* riippumattomuus toisistaan, minkä vuoksi se ei viettele yhtä helposti täydellisen tiedon ideaa(lii)n kuin tiedon väitelausmetafora:

"Kartat voivat olla oikeassa tai väärässä huolimatta siitä, kuinka yksinkertaistettuja tai yhtä tarkoitusta varten luotuja ne ovat. Meillä voi olla tiekartta ja rautatiekartta New Yorkin ja tämän paikan välisestä alueesta; [...] molemmat voivat esittää reittejä joita ei ole tai virheellisiä yhteyksiä — yksinkertaistuksen tai abstraktion aste on erillään pätevyyden käsitteestä. [...] "tiedon karttateoriaa" ei rasita käsitys

referentin täydellisestä tyhjiin ammentamisesta, kuten useita versioita tiedon väittämäteoriasta".⁶

Kun karttatiedon tarkkuus ja pätevyys nähdään erillisinä kysymyksinä, voidaan karttatiedon tarkkuutta pitää intressisidonnaisena, ts. *tarkoituksenmukaisuuskysymyksenä*, ilman että sama koskisi pätevyyttä. Mutta jos käsitejärjestelmää ajatellaan *toimintatietona*, on myös 'käsitekartan' *pätevyyttä* pidettävä pragmaattisena kysymyksenä (toisin kuin Campbell näyttää ajattelevan).⁷ Myös karttatiedon pätevyys on intressisidonnainen ja määräytyy sen mukaan miten hyvin se palvelee niitä tarkoituksia, joihin sitä sovelletaan. Tämä ei kuitenkaan merkitse sitä, että kysymykset tiedon pätevyydestä ja tarkkuudesta sulautuisivat yhteen. Karttatiedon liiallisen *epätarkkuuden* voidaan ajatella ilmenevän 'toimintaohjeiden' puutteena, jonka merkiksi voidaan tulkita vaikkapa itsetuhoinen toimimattomuus, sijaistoiminnot (jotka voidaan ajatella jonkin toisen 'sokeasti valitun' kartan käyttämisenä) tai pelkkä epätietoisuuden (tai -varmuuden) tunne valintatilanteessa. Sen sijaan *epäpätevän* karttatiedon voidaan ajatella ohjaavan toimintaa suurella itsetietoisuudella ja selkeällä näkemyksellä mutta epätarkoituksenmukaisesti.⁸

⁶ "Maps can be right or wrong no matter how oversimplified, no matter how single-purposed. We can have a highway map and a railway map of the area between here and New York; one can leave out the other; each can put in routes that don't exist, or erroneous connections — the degree of simplification or abstraction is separated from the concept of validity. [...] we find that a "map theory of knowledge" hasn't burdened itself with the notion of *complete exhaustion of the referent*; unless many versions of the statement theory of knowledge," (Campbell teoksessa Callebaut 1993, 416-417).

⁷ Campbellin ilmeistä intuitiota karttatiedon pätevyyden absoluuttisuudesta voidaan silti pitää puolittain kohdallisena. Vaikka toiminta voi saavuttaa päämääränsä monella tavalla ja eristisesti, ts. se on yleisesti vain enemmän tai vähemmän tarkoituksenmukaista, se voi olla saavuttamatta niitä lopullisesti — toiminta on absoluuttisen epätarkoituksenmukaista tai epäonnistunutta, jos se johtaa toimivan subjektin kaikkien toimintamahdollisuuksien kaatoamiseen, ts. kuolemaan. Vaikka äärimmäistä tarkoituksenmukaisuutta ei voi määrittää, äärimmäinen epätarkoituksenmukaisuus voidaan (kts. Vehkavaara 1999, 138-144, 197-199).

⁸ Jos karttatieto on vain epätarkkaa, voidaan pitäytyä vanhassa käsitejärjestelmässä (kartassa, teoriassa, mallissa) ja lähteä vain hienontamaan sitä (vrt. vaikkapa Kuhnin 'normaalitiede'). Mutta jos karttatieto on epäpätevää, ratkaisu saattaa edellyttää 'käsitteellistä vallankumousta', kokonaan toista 'paradigmaa', uutta tai perustaltaan korjattua käsitteistöä.

On ilmeistä, ettei toimintatiedon ajattelemisen karttametaforan kautta rajoitu vain käsitekarttoihin, vaan karttametafora on väitelausemetaforaa helpommin sovellettavissa myös erilaisiin ihmismielen (tai yleisemmin 'eläinmielen') 'ali-symbolisiin' mallinnuksiin (itseorganisoiuviin hermoverkkoihin yms.). Vaikka tässä rajoitunkin pitkälti käsitekarttoihin, ei niiden kielellistä esittämistä *teoriana* voi silti pitää *toiminnallisesti* käytännöllisenä ratkaisuna kuin varsin rajoitetuissa tapauksissa. (Ajatellaanpa vain vaikka pienen kaupungin katukarttaa kielellisesti esitettyä teoriana — puhumattakaan maastokartasta.)

Jos teorian ja käsitekartan suhdetta taas ajatellaan toisinpäin, voidaan jokaisen (koherentin) teorian sanoa esittävän yhden käsitteidensä suhteen järjestetyn 'kartan' (jostain mahdollisesta) maailmasta (tai sen osasta). Teorian syvällisen *oppimisen* tai *ymmärtämisen* voidaan ajatella olevan teorian ilmaiseman kartta-representaation tai käsitesuhteikon *sisäistämistä*. Teoria on opittu tai ymmärretty perinpohjaisesti, kun siihen kuuluvia propositioita ei enää tarvitse johtaa aksiomista tms, vaan maailma *nähdään intuitiivisesti* tai *välittömästi* oikein sen kartan läpi, joka esitetään teoriana. 'Välitön näkeminen' on *automaattista* tai *rutiininomaista*, ts. *ei-täysin tietoista* — maailma vain saa tulkintansa kartan kautta, ilman että tulkinnan eteen täytyisi välttämättä ponnistella.⁹ Väitelauseiden totuus määrittäisikin tällöin vertaamalla lausetta johonkin tällaiseen karttatietoon, jolloin lauseita ja päättelyketjuja (tai argumentteja) voitaisiin pitää lineaarisina polkuina kartassa, ts. kuvauksina käsitekartan yksityiskohdista eikä suoraan 'maailman asiainiloista'.

Proposition korrespondenssista ja kielen referentiaalisuudesta tulee uskomustoimintatietokäsityksessä näin (vähintään) kaksivaiheinen: ensin propositio tai kielellinen merkki viittaa karttatietoon / käsitesuhteikkoon / ontologiaan, joka kokonaisuutena 'vastaa' edelleen reaali maailmaa. Perinteiset atomistiseen kor-

⁹ Tämänkaltainen näkemys sisäistetyistä oppimisesta vastaa hyvin mm. Hubert ja Stuart Dreyfusin (1986) eksperttiedon käsitettä, joka sekin viittaa 'korkea-asteiseen' asiantuntijan intuitiivisesti hallitsemaan tietämykseen.

respondenssisuhteeseen pohjautuvat totuusmääritelmät viittaavat vain *ensimmäiseen* näistä vastaavuuksista.¹⁰ Jälkimmäinen, koko kartan ja elävän maailman välinen vastaavuus, on kokonaan toista tyyppiä — se ei ole totuus- vaan tarkoituksenmukaisuuskysymys. Uskomustoimintatietona esiintyvä propositio tai uskomus on siis todellista tietoa, kun se on (1) *tos*i kuvaus (2) *tarkoituksenmukaisesta* karttatiedosta.

II Filosofi(a)n tieto ja tarkoitus

Mikä sitten on filosofi(se)n tiedon luonne? Edellä luonnostellun tietokäsityksen mukaan esitän, että se on tai sen pitää olla jonkinlaista toimintatietoa ollakseen todellista (tai reaalista) tietoa. Jos siis filosofian tehtäväksi katsotaan tiedon tavoittelu, on filosofi(se)n tiedon oltava *uskomustoimintatietoa*. Kysymykseksi nouseekin, *miten* filosofinen uskomustoimintatieto on mahdollista. Mutta vaikka tietoa ei pidettäisikään filosofian tavoitteena tai sen ei katsottaisi olevan edes mahdollista, voidaan silti puhua filosofin tiedosta. Myös 'viisaus' — filosofoinnin taito tai filosofinen 'ymmärryskyky' — edellyttää toimintatietoa, vaikkei se olisikaan täysin tietoista tai käsitteellistä.

Positiivinen ja negatiivinen filosofiakäsitys.

Suhteessa siihen rooliin, jonka filosofi (tai filosofiantutkija) kokee omakseen suhteessa 'ei-filosofoihin', voi filosofi nähdä pääasiallisen tehtävänsä ja merkityksensä filosofina — tai edustamansa filosofisen instituution tehtävän ja merkityksen — joko *positiivisena* tai *negatiivisena*. Tällä erottelulla viitataan tässä siis vain filosofi(a)n tehtävään suhteessa 'toisiin' enkä muihin filosofin filosofialleen asettamiin puhtaasti yksilöllisiin (kuten itsekasvatuksellisiin) päämääriin tai 'annettuna otettuihin' ja absoluuttisiin, 'toisten' käsityksistä riippumattomiin

¹⁰Näin tiedon väitelausmetaforaan usein liittyvä täydellisen tai tyhjentävän totuuden myytti saa luonnollisen selityksen: täydellisen totuuden myytti ei olekaan *pelkkä* myytti — toden

pidettyihin vakaumuksellisiin arvoihin.¹¹ Erottelu positiivisen ja negatiivisen filosofian välillä ei myöskään vastaa erottelua hyvän ja huonon filosofian (saati toiminta- ja uskomustiedon) välillä — niin positiivinen kuin negatiivinenkin filosofia voi olla hyvää tai huonoa filosofiaa.

Positiivisella filosofiakäsityksellä tarkoitan filosofiaa, jonka harjoittaja tavoittelee *uutta synteettistä uskomustietoa*, karkeasti ottaen 'oikeaa näkemystä tai käsitystä' samoin kuin muissakin tieteissä. Positiiviselle filosofialle ei olekaan aina tärkeää identifioitua puhtaaksi filosofiaksi, jolloin rajanveto tieteen ja filosofian välille ei nouse merkitykselliseksi filosofiseksi ongelmaksi. Keskeistä on ennen kaikkea *asenne* tai *pyrkimys* eikä varmuus tuloksellisuudesta — ts. se kuinka uusiksi, synteettisiksi, tarpeellisiksi tai onnistuneiksi eri yritykset toteuttaa tätä asennetta lopulta sattuvat osoittautumaan. Positiivinen filosofia ei edellytä uskoa menestyksellisyteensä (vaikka se onkin tavallista) — pelkkä toivo riittää. Positiivisen filosofian 'spekulatiivinen' luonne tekee sen kuitenkin haavoittuvammaksi asiallisen kritiikin suhteen kuin negatiivinen filosofia.

Negatiivisen filosofiakäsityksen hallitsema filosofi taas kokee joko ainoaksi yhteisölliseksi tehtäväkseen tai jopa ylipäänsä ainoaksi filosofian tekemisen mahdollisuudeksi jo-olemassa-olevien tietojen, teorioiden, käsitysten tai käytäntöjen loogisten ja/tai käytännöllisten seurausten analyysin ja kritiikin. Negatiivinen filosofia korottaa siis *kriittisen* tai (käsite)*analyttisen* filosofian ja niihin liittyvien arvojen ja menetelmien vaalimisen filosofi(a)n *ainoaksi* yhteisölliseksi tehtäväksi. Tämä on ymmärrettävä oikein — pelkkä kritiikki tai analyysi ei vielä

synteettisen väitelauseen totuus on täydellistä ja tyhjentävää, *mutta* suhteessa johonkin käsitteeseen eikä suoraan reaali maailmaan.

¹¹Puhtaasti yksilöllisiin tai vakaumuksellisiin päämääriin pyrkivän filosofian arviointiin ei jää mitään yleistä tarvetta — eikä sen mahdollisesti sisältämä esoteerinen tieto (esim. henkilökohtaisesta psykodynaamikasta) välttämättä avaudu julkisesti argumentoituviksi kysymyksiksi. Mutta heti kun perustaltaan tällainen filosofia alkaa vaatia *yleistä* arvostusta tai tunnustusta (kuten erityistä taloudellista tukea), on sen kyettävä legitimoimaan itsensä tai tarpeellisuutensa julkisesti. Tällöin se ei voi enää vedota vain 'subjektiivisesti' tavoitettaviin intresseihin tai arvoihin, vaan sen on vähintäänkin uskoteltava palvelevansa jollakin tavalla yhteistä tai yleistä hyvää.

tee filosofiasta negatiivista — kyllä (hyvä) positiivinenkin filosofia sisältää kritiikkejä ja analyysyjä. Negatiivista filosofiaa kritiikistä tulee silloin kun kun jäljelle ei jää edes ainoa vaihtoehto — tai jos analyysiin ei sisälly kannanottoa minkään vaihtoehdon puolesta (tai mitään vastaan).

Negatiivisena filosofiana voidaan pitää myös valtaosaa filosofisen tradition aatehistoriallisesta tai filologisesta eksegetiikasta ja hermeneutiikasta tai muusta sellaiseksi käytännössä ajautuvasta klassikotutkimuksesta. Mitäpä muuta näissä lopulta harjoitetaan kuin vain jo-olemassa-olevan 'mahdollisen tiedon' (ts. historiallisiin teksteihin kirjoitettujen käsitteiden ja käsitysten) eksplikointia, vertailua, tunnetuksi tekemistä tms. tai sitten historiaa koskevien käsitysten myynteiksi osoittamista ja näiden myyttien purkamista ('kriittinen historiantutkimus'). Mutta uusien tulkintojen ja löydettyjen käsitteellisten yhteyksien perusteluissa voidaan lopulta viitata vain toisiin teksteihin tai johonkin muuhun historialliseen ts. jo-olemassa-olevaan evidenssiin. Pelkkä historiallisten käsitteiden, ajatustapojen tms. tunteminen ja ymmärtäminen sekä niiden oikeuttaminen voi kyllä olla positiivista historiantutkimusta mutta ei vielä positiivista filosofiaa. Positiivista filosofiaa historiallisesta tutkimuksesta tulee, jos sitä käytetään tai siihen liitetään argumentti traditiosta esiin nostetun kannan, käsitteen tms. *sisällöllisten* piirteiden aktuaalisesta hyväksymisestä (tai hylkäämisestä).

Negatiivisen filosofiakäsityksen mukaan filosofien — tai paremminkin *filosofiantutkijoiden*¹² — nähdään muodostavan filosofisen erillisinstituution, jolla on erikoistunut yhteiskunnallinen rooli, toisaalta 'kritiikin asiantuntijoiden' ja toisaalta oppineiden filosofisen (tai humanistisen) perinteen ja kulttuurin vaalijoiden kommunikaatioyhteisönä. Toisin kuin positiivinen filosofia, negatiivinen

filosofia jää suhteessa (muihin) tieteisiin lähinnä kritikon tai aputyöläisen asemaan. Erityistä filosofista uskomustietoa pidetään joko mahdottomana tai sitten sanaa 'tieto' käytetään jonkin sellaisen nominaalimääritelmän (tai 'yleisen käsityksen') mukaisesti, että voidaan sujuvasti puhua filosofisesta tiedosta ymmärtämättä vähääkään välittää, *mistä* se on olevinaan tietoa (tai onko se edes tietoa mistään) ja *mitä merkitystä* sen 'tietämisellä' on. Kummassakin tapauksessa filosofiantutkijan hyvyyden kriteeriksi jää *taito* — jona kai useimmin pidetään argumentoinnin taitoa tai sen hyvin ajoitetun soveltamisen taitoa — ei *todellinen* (uskomus)tieto.

Absoluuttisen varmuuden ideaali ja negatiivinen filosofiakäsitys.

Vaikka filosofian historiasta löytyy kaikilta ajoilta sekä positiivisia että negatiivisia filosofeja, voidaan positiivisen filosofiakäsityksen sanoa, vaikkei nyt sentään syntyneen, niin ainakin yleistyneen uuden ajan alun tieteellisen 'vallankumouksen' perusmotiivina. Kartesiolaisen epäilyn metodin tarkoituksena oli tuottaa absoluuttisen varmoja, kaiken epäilyksen tuolle puolen jääviä metafysiikan aksioomia, joiden muodostamalle perustalle voitaisiin rakentaa uusi totuudellinen maailmankuva. Tällaista 'foundationalismia' jos mitä voidaan pitää suorastaan paradigmaattisena esimerkkinä positiivisesta filosofisesta ohjelmasta.

Negatiivinen filosofiakäsitys näyttää kuitenkin vallanneen vähin erin takaisin vanhoja asemiaan. Sen uusi tuleminen ei ole pelkästään seurausta sokraattisesta näennäisvaatimattomuudesta ('tiedän etten tiedä') tai filosofisesta orjamaaralasta, ts. heikosta itsetunnosta yhdistyneenä ylenpalttiseen kunnioitukseen menneitä mestareita ja heidän pyhiä kirjoituksiaan kohtaan. (Tosin tällaisetkin

¹²Mikko Lahtinen (2000) ehdottaa, että "*filosofin* määre varattaisiin suurille suunnannäyttäjille tai ainakin laajasti sivistyneille oppineille. Muussa tapauksessa käytettäisiin kohdallisempia ilmauksia *filosofiantutkija* ja *filosofiantutkimus*." Lahtisen erottelu vastaa karkeasti tässä esittämäni positiivisen ja negatiivisen filosofia(käsitykse)n välistä eroa, joskin pelkkä 'laajasti sivistynyt oppineisuus' lankeaa mielestäni paremminkin 'filosofiantutkimuksen' kuin

selitykset lienevät käypiä joidenkin yksittäisten filosofiantutkijoiden kohdalla.) Siinä missä uusi luonnontiede ja kartesiolainen ajattelumalli merkitsi positiivisen tiede- ja filosofiaikäsiytyksen läpimurtoa, ne sisälsivät samalla siemenet negatiivisen filosofiaikäsiytyksen uudelle tulemiselle. Uusi positiivinen tiedekäsiyty merkitsi myös erityistieteiden vähittäistä itsenäistymistä filosofiasta. Yhä useamman synteettisen tutkimuksen alettiin katsoa kuuluvan paremminkin johonkin uuteen empiiriseen tieteseen kuin filosofiaan, jolloin filosofian keskiöön jäi vähitellen jäljelle pelkkä negatiivinen tutkimus.

Pelkkä filosofian alan kaventuminen *de facto* ei kuitenkaan vielä riitä tuhoamaan positiivista filosofiaikäsiytystä tai *unelmaa* filosofisesta tiedosta. Vasta todellisen tiedon kriteeriksi julistettu *absoluuttisen varmuuden ideaali* on vähä vähältä tyhjentänyt myös filosofisen itseymmärryksen aidosti positiivisesta pyrkimyksestä. Kun filosofiselta tiedolta alettiin vaatia absoluuttista varmuutta, jätettiin kaikki kontingentiksi tai epävarmaksi tuomittu tiedonhankinta empiiristen tieteiden vastuulle.¹³ Descartesista Humen ja Kantin kautta loogiseen positivismiin ja Wittgensteiniin johtavassa absoluuttisen varman tiedon metsästyksen traditiossa on legitimiin filosofian ala — 'sen mistä voi puhua', ts. se 'perusta', josta voi kuvitella saavutettavan absoluuttisen varmaa tietoa — jatkuvasti rapautunut. Ja sitä mukaa kun negatiivinen filosofiaikäsiyty on vahvistunut, on myös tiedon käsite yksipuolistunut — tiedosta on alettu yhä enenevässä määrin puhua vain kieallisesti ilmaistavissa olevana uskomuksena, propositiona tai väitelauseena.

varsinaisen filosofian alaan. Edelleen lienee liikaa vaatia todellisten filosofien todella olevan tai olleen *suuria* suunnannäyttäjiä tai vaikuttajia — suunnannäyttäjän asenne riittää.

¹³Kysymys on eräänlaisesta kulttuurin hegemonisen ilmapiirin muutoksesta eikä tietenkään siitä että juuri Descartes olisi ensimmäisenä keksinyt vaatia tiedolta absoluuttista varmuutta — idea(al)ina se ei tietenkään ollut uusi. Stephen Toulminin (1990) mukaan tämä kulttuurinen käänne ajoittuu juuri Descartesin vaikutusvuosiin 1610-50, jolloin (niin Ranskassa kuin Englannissakin) renessanssiajan humanismin ja skolastisen aristotelismin froneettinen, tapauskohtainen ja pluralistinen rationaliteetti korvattiin absoluuttisen varmuuden tavoittelulla ja formalistisella rationaalisuuskäsiytyksellä (tarkemmin ks. Toulmin 1990 tai Vehkavaara 1997).

Negatiivisen filosofian tieto.

Vaikka pyrkimyksenäni on etsiä tilaa positiiviselle filosofiaikäsiytykselle, en missään mielessä tarkoita, ettei kriittinen tai 'hermeneuttis-eksegeettinen' tutkimus tai sen vaaliminen voisi parhaimmillaan olla itsessäänkin — saati sitten positiiviseen pyrkimykseen yhdistyneenä — yhteisöllisesti arvokasta ja tarpeellista. En myöskään kuvittele, että pyrkimys positiiviseen filosofiaan jotenkin automaattisesti tuottaisi hyvää filosofiaa. Yleisesti ottaen asia on varmaankin juuri päinvastoin — suurin osa positiivisesta filosofiasta lienee *sisällöllisesti* keskinkertaista ja pinnallista. Onkin aiheellista Haaparannan (1996) tavoin varoitella "yleisten asioiden erikoisasiantuntijoina" esiintyvistä filosofeista tai karismaattisista ja retorisesti taitavista 'olemuksennäkijöistä', jotka sen kummemmin argumentoimatta — tai edes kykenemättä argumentoimaan — esittävät intuitioon vetoavia mielipiteitään ja näkemyksiään verhottuna tieteellisesti tutkitun totuuden arvovaltaiseen kaapuun. Usein negatiivinen filosofiaikäsiyty sisältää aidosti tervehkisen vaatimuksen olla ainakaan *yleisissä asioissa* luottamatta edes omiin (saati sitten toisten) intuitioihin ja 'näkemysiin' niin kauan, kun niiden alkuperän luotettavuutta ei kyetä argumentoimaan.

Hyvä negatiivinen filosofia, asiallinen kritiikki tai oppinut tulkinta — vaikkei sisältäisikään filosofista uskomustietoa 'itse asiasta' — perustuu toki todelliselle tiedolle. Negatiivisen filosofian tieto on sitä toimintatietoa, joka tekee filosofisen 'viisauden' tai taidon mahdolliseksi. Eikä tämän tiedon arvoa ja merkitystä tule väheksyä, olivatpa filosofiset pyrkimykset kuinka positiivisia tahansa. Tarkastellaanpa lähemmin kahta negatiivisen filosofian perustyyppiä, (A) loogis-analyyttistä kritiikkiä¹⁴ ja (B) 'hermeneuttis-eksegeettistä' filosofisen tradition tulkintaa:

¹⁴On tietenkin muistettava, ettei kaikki negatiivinen kritiikki ole 'loogis-analyyttistä'. Siihen on luettava yhtä lailla suurin osa ideologiakritiikistä yms.

(A) Sekä 'klassisessa' että toimintatietokäsityksessä *synteettisen* väitelauseen propositionaalinen *sisältö* voi toimia todellisena tietona. Sen sijaan *analyttisesti* tai loogisesti *totena pidetyt* uskomukset, joille loogis-analyttisen kritiikin katsotaan usein perustuvan, eivät voi olla samassa mielessä, *propositionaalisen sisältönsä* puolesta tietoa — ne eivät viittaa mihinkään erityisesti eivätkä siis ainakaan reaalimaailmaan. Mutta positiivisessakaan filosofiassa *varsinaisena* synteettisenä (toiminta)tietona ei oikeastaan ole lause tai uskomus, vaan se 'mentaalinen kartta', johon uskomukset tai väitelauset viittaavat. Niinpä niitä loogis-kielellisiä käsitekarttoja, joihin analyttiset ja loogiset totuudet viittaavat, ts. väljässä mielessä formaaleja systeemejä, voidaan ehkä vastaavasti pitää 'toisen kertaluvun karttoina', karttoina kartoista tai ehkä *karttarepresentaation muodostamiseen* viittaavina karttoina. Sellaisina ne voivat olla enemmän tai vähemmän tarkoituksenmukaisia representaatioita, *toimintatietoa*, ei itse 'ulkomaailmasta' vaan joistakin ihmisen tavoista käsitteellistä maailmaa. Loogis-analyttisiä karttoja voidaan siis pitää tässä mielessä 'transsendentaalisina', mutta niiden pätevyys toimintatietona ei ole absoluuttista eikä soveltuvuus rajoittamatonta. *Pelkkää* formaalia systeemiä koskevalla uskomustiedolla tai koko systeemin suvereenilla hallinnalla ei siis ole sinänsä mitään (toiminta)tietoarvoa. Vasta kun tähän formaaliin systeemiin liitetään jokin reaalikäsitteitä sisältävä käsitekartta — joko soveltamalla sitä jo-olemassa-olevaan reaalikarttaan tai muodostamalla uusi reaalikartta — voi kysymys formalismin tarkoituksenmukaisuudesta ja todellisesta tietosisällöstä edes herätä.

(B) Karttametaforan avulla voidaan havainnollistaa myös tekstin filologista tai historiallisesti relevanttia ymmärtämistä, sikäli kun kirjoitettua tekstiä tarkastellaan viestinä tai 'tarkoitettuna merkityksenä'. ('Tarkoittamisen' ei tässä tarvitse olla tietoista.) Teksti on koodina materiaalisesti (tai syntaktisesti) sama niin lukijalle kuin kirjoittajalle — tai jos kyse on vaikka antiikin tekstistä, se on sama antiikin ja nykyajan lukijoille. Tällöin tekstin/koodin *itses-*

sään sisältämän sisällöllisen informaation tai merkityksen on oltava sama sekä tekstin kirjoittajalle että lukijalle — jos nyt ylipäänsä katsotaan mahdolliseksi puhua tekstin tulkinnasta riippumattomasta merkitysisällöstä. (Vaihtoehto olisi esimerkiksi Derridan tarjoilema merkityskäsitys ilman merkityksen käsitettä.) Tulkinnallisten erojen täytyy seurata eri tavoista purkaa koodi, erilaisesta *toimintatiedosta* koodin purkamisessa — kuten siitä, että *teksti sovitetään erilaisiin käsitekarttoihin*. Tekstin filologisen tai historiallisesti relevantin ymmärtämisen voidaankin ajatella tarkoittavan *kirjoittajan* (tai 'kirjoittamista hallinneen') *käsitekartan mentaalista rekonstruointia*. Tästä on suora yhteys 'hermeneuttis-eksegeettisen' filosofoinnin tietoon: esimerkiksi antiikin filosofian ymmärtäminen tarkoittaisi näin 'kreikkalaisen hengen ja maailmankuvan sisäistämistä' — sama pätee tietysti muidenkin tekstien, 'viestien', merkkien tms. ymmärtämiseen. On kuitenkin huomattava, että rekonstruoidut kartat eivät yleensä tarjoa argumentteja pätevyytensä osoittamiseksi. Usein historiallisten rekonstruktioiden pätevyuden kriteeriksi jääkin käytännössä pelkkä sisäinen koherenssi tai oppineen auktoriteetti.

Negatiivisen filosofiakäsityksen 'taantumuksellisuus'.

Jos negatiivista filosofiakäsitystä pidetään puhtaasti yksityisenä, ts. jos sen katsotaan koskevan vain filosofin käsitystä *omista* filosofisista mahdolluuksistaan ja tavoitteistaan, ei sen tuomitsemiselle ole tarvetta etsiä mitään yleisiä perusteita. Mutta jos negatiiviselle filosofiakäsitykselle annetaan hegemoninen, filosofista toimintaa *yleisesti* ohjaavan normin asema, jonka mukaan oikeastaan *kaikkea* filosofiaa *pitäisi* arvioida, on myös sen yleiselle kritiikille aihetta.

Jos aitoon tai hyvään filosofiaan katsotaan kuuluvan *pelkästään* kriittisiä ja/tai 'hermeneuttis-eksegeettisiä' tutkimuksia — eikä tällaisen negatiivisen asenteen tarvitse olla tietoinen — niin filosofia ei voi täyttää mitään yhteiskunnallisesti 'edistykseellistä' tehtävää. Puhtaasti negatiivisessa filosofiakäsityksessä filosofialle jää vain joko säilyttävä, konservatiivinen tai tuhoava, destruktiivinen

rooli. Eksegeettinen historiallinen tutkimus, kuten arkistojen hämärään unohtuneiden historiallisten aineistojen tutkimus, ilman nykyisiin käytäntöihin tai trendeihin sovellettavaa arvottavaa kannanottoa toimii lähinnä yhteiskunnallisena muistina — jo-olemassa-olevan 'tiedon' säilyttämisenä. Tämä konservoiva rooli ei koske vain tällaista historiallista tutkimusta, vaan myös kriittistä negatiivista filosofiaa. Ilman positiivista ratkaisua esitetty kritiikki ei voi sisältönsä puolesta uudistaa, vaan ampuessaan alas kaikki positiiviset muutosyritykset ja -ehdotukset myös se vaikuttaa vain konservatiivisena voimana.

Mutta jos ilman positiivista ratkaisua esitetty kritiikki kohdistuu myös vallitsevaa järjestystä tai vallitsevia käsityksiä vastaan, se toimii *tuhoavana* voimana. Tätä destruktiivista roolia toteuttaa myös 'kriittinen eksegetiikka', historiallisten itsestäänselvyksien tai 'välttämättömyyksien' osoittaminen myyteiksi ja näitä myyttejä purkava tutkimus, jollei se anna mitään positiivista tilalle. Jos puhtaasti kriittinen negatiivinen filosofia ei halua olla vaikutukseltaan tuhoavaa (tai 'valankumouksellista'), sen on tukeuduttava vallitsevaan yhteiskunnalliseen työnjakoon ja jo-olemassa-oleviin yhteiskunnallisiin instituutioihin ja siten uusintettava niitä. Yhteiskunnallinenkin kritiikki perustuu usein konservatiiviselle luottamukselle yhteiskunnallisen työnjaon toimivuudesta.

Kummassakin negatiivisen filosofiakäsityksen päätyypissä jätetään visioiden ja suuntaviivojen määrittely muille kuin filosofeille, kuten erityistieteille tai parlamentaarisesti valituille poliitikoille. Vai jätetäänkö se sittenkin niille, joille se todellakin näyttää jäävän — tieto- ja biotekniikkainsinööreille tai markkina-voimille?

Näennäinen positiivisuus negatiivisessa filosofiakäsityksessä.

Negatiivisen filosofiakäsityksen salakavalimmat vaarat ovat kuitenkin siellä missä negatiivisuutta ei edes tunnusteta omaksi asenteeksi, kuten silloin kun se on kätkeytynyt *näennäisen positiivisuuden* kaapuun. Todellinen positiivinen filosofia ei voi rajoittua pelkän puhtaan 'klassisen' uskomustiedon tavoitteluun,

vaan tavoitteena on oltava *uskomustoimintatieto*. Puhtaasti kriittisen tai konservoivan roolin omaksuminen ei tätä edellytä, mutta täyttääkseen mitään *positiivista* yhteisöllistä tehtävää on filosofinkin tiedon oltava toimintatietoa, vaikka vain hyvinkin välillisesti.

Ensinnäkin näennäisen positiiviset kannanotot voivat paljastua tarkemmin analysoituna käytännöllisesti katsoen analyttisiksi, jotain formaalia ja viittaus-suhteiltaan itseensä sulkeutuneeksi muuttunutta käsitejärjestelmää koskeviksi väittämiksi. Tällöin ollaan kyllä lähellä absoluuttisen varmuuden ideaalia, mutta samalla kadotetaan yhteys reaali maailmaan ja jäädään maailmasta vieraantuneen diskurssin vangiksi. Tähän lankeaminen on tietenkin keskeinen uhka yhtä lailla positiivisen pyrkimyksen hallitsemalle filosofialle ja sen todelliselle menestyksellisyydelle — absoluuttisen varmuuden ideaali johtaa helposti positiivisen pyrkimyksen vesittymiseen.

Toiseksi filosofiakäsityksen näennäinen positiivisuus voi kätkeytyä näennäisliberaaliin 'kaikki on hyvää' -asenteeseen. Jos ajatellaan minkä tahansa tutkimuksen olevan sisällöstä ja tavoitteista riippumatta 'yhtä arvokas', niin negatiivisen filosofian suhteellinen osuus kaikesta filosofiasta kasvaa — suunnitelma-vaiheessa negatiiviset tutkimukset lyövät vakuuttavuudessa ja kaikessa ennustettavuudessaan kirkkaasti positiivista sisältöä etsivät arvailut, yritelvät ja hypoteesit. Jos sisällöllisiin tekijöihin ei osata tai haluta ottaa (julkisesti) kantaa, jää filosofian arvon ainoaksi kriteeriksi sen argumenttien muodollisen kumoutumattomuuden aste — ja tässä negatiivinen filosofia on luonnollisestikin positiivista vahvempi, kun itse asialla ei olekaan niin väliä. Positiivinen filosofinen tutkimus on riskisijoitus, askel tuntemattomaan.

Läheistä sukua filosofiakäsityksen näennäisliberaalille positiivisuudelle on idealistinen luottamus tiedeyhteisössä saavutettavan konsensuksen tai 'yleisen käsityksen' pätevyyyteen suhteessa omaan arvostelukyvyyn tai omien ideaalien pätevyyyteen. Molemmissa alistetaan filosofin oma arvostelukyky epämääräiselle

'yleiselle, perinteiselle tai vakiintuneelle tavalle tai käsitykselle'.¹⁵ Tällaiselle luottamukselle pohjaava filosofiakäsitys ei oikeastaan ole sen enempää positiivinen kuin negatiivinenkaan (vaikka lieneekin usein seurausta alunperin negatiivisesta filosofiakäsityksestä), vaan paremminkin nihilistinen tai byrokraattis-institutionaalinen, jonka hallitsemia mieliä Haaparannan (1996) termi "teknokraattifilosofi" kuvaa mielestäni paljon osuvammin kuin "yleisten asioiden erikoisasiantuntijoita".

Kolmanneksi (tai neljänneksi) näennäisenä positiivisuutena voidaan pitää myös eräänlaista henkilökohtaisten ongelmien 'kirjoittamista' yleisinä filosofisina ongelmina. Tämä on tyypillistä etenkin perinteisen ideologian kritiikin 'post-moderneille' perillisille, kuten mitä ilmeisimmin Jacques Derridalle. Tällainen intellektuaalinen narsismi toimii toki siinä mielessä yleisenä filosofiana, että subjektiivinen ei ole koskaan 'puhdasta', vaan enemmän tai vähemmän yleisen kielen, kulttuurin ja filosofisen tradition leimaamaa. Derridan kirjoitus voidaankin vallan hyvin legitimoida antamalla sille asema filosofisesti (tai poliittisestikin?) relevanttien ajatusten sampona — mutta periaatteessa samalla asialla ovat myös Haaparannan (1996) "teknokraattifilosofitkin" filosofiasiantuntijalausuntoineen.¹⁶ Sisällöllisesti dekonstruktiivinen 'käsiterunous' ei *itsessään* "kirjai-

¹⁵Itse ajateltujen arvostelukriteerien korvaaminen 'yleisesti hyväksytyillä' voi perustua tutkimuksen yhteisöllisyyttä korostavan pragmatistisen periaatteen väärinymmärtämiseen. Esim. vaikka Charles Peircen mukaan tutkijayhteisön saavuttamaa konsensusta jostakin käsityksestä voidaan pitää merkkinä sen totuudesta, ei tämä tarkoita muuta kuin, että tällöin kenelläkään ei vain satu olemaan mitään positiivista syytä epäillä sitä, ts. sen totuuteen uskotaan *de facto* (Peirce, 1992/1868: 29). Kyse ei ole siitä, että sen totuuteen *pitäisi* uskoa. Yksimielisyys ei ole päämäärä vaan pelkkä *merkki* tutkimuksen varsinaisen päämäärän, totuuden *mahdollisesta* lähestymisestä. Mutta ollakseen merkki totuudesta on tämän yksimielisyyden oltava absoluuttista — yhdenkin kompetentin todellisen epäilyn pitäisi asettaa se liikkeeseen. Lisäksi absoluuttisenkaan konsensuksen on turha odottaa olevan lopullinen eikä ole mitään perusteita väittää sen olevan absoluuttisessa mielessä edes 'lähempänä totuutta' kuin jonkin toisen käsityksen, joka on vaikkapa taloudellisista syistä jäänyt aiemmin vaille perillisiä, mutta joka tulevaisuudessa 'löydetään uudestaan'.

¹⁶Ero 'teknokraattifilosofeihin' on kuitenkin siinä, että Derrida hengenheimolaisineen *ei halua* vedota järkeen, vaan pyrkii sellaisiin (yhteiskunnallisten) vaikutusten aikaansaamiseen, jotka nimenomaan *eivät* perustu läpinäkyville argumenteille tai ainakaan täsmällisille käsitteille. Mielen liikkeet pyritään antamaan metaforien, assosiaatioiden ja ratkeamattomien

mellisesti tahdo-sanoa-mitään", kuten Derrida itsekkin omasta kirjoituksestaan kirjoittaa (Derrida, 1988, 22). Sen pätevyuden kriteerit — sikäli kun niitä voi sanoa olevan — jäävät subjektiivisiksi (ja sikäli kun 'subjektiivisesta pätevyydestä' voi ylipäänsä mitään julkisesti sanoa).

Negatiivisen filosofiakäsityksen traditionaalinen epäfilosofisuus.

Äärimmillään avoimesti negatiivinen filosofiakäsitys johtaa siihen, ettei käytännöllisesti katsoen minkään positiivisen väittämän esittämistä voida katsoa filosofisesti oikeutetuksi. Keskeisin syy tälle negatiivisen filosofiakäsityksen kärjistymiselle välttämättömyydeksi on absoluuttisen varmuuden etsimisen ideologia, joka on myös yleisesti ylistetyn kartesiolaisen 'epäilyn metodin' motiivina. Jos positiivinen filosofia samaistetaan metafyyssiseen tai tietoteoreettiseen foundationalismiin — kuten negatiivista filosofiakäsitystä toteuttavat filosofit usein näyttävät tekevän — joutaa positiivinen filosofia hyvällä syyllä saamaan viime kädessä epäoikeutetun, 'mahdottoman', itsepetoksellisen tai ehkä älyllisen velttoilun leiman. Mutta traditioon pitäytyvälle negatiiviselle filosofialle tämä on sikäli paradoksaalinen asenne, että se merkitsee myös *irrottautumista* filosofisesta traditiosta — filosofian julistamista filosofiantutkimukseksi. Ainakaan useimmille filosofian todellisille klassikoille (Platon, Aristoteles, Descartes, Locke, Hume, Kant, Hegel, Marx, Mill, Peirce, Husserl jne.) todellinen filosofia

paradoksien ohjailtavaksi. (Tosin vielä nuori *Grammatologian* Derrida (1976/1967) näyttää yrittäneen luoda *teoriaa* tästä.) Ajatus tietenkin on, että ollakseen läpinäkyviä on argumenttien tukeuduttava tiettyihin kulttuurissa jo-olemassa-oleviin ajattelumalleihin ja käytäntöihin, mutta niihin tukeutuminen merkitsee samalla niiden uusintamista. Jos näitä käytäntöjä halutaan filosofiassa uudistaa (eikä vain uusintaa), eivät filosofian *käsitteelliset sisällöt* siis saa olla läpinäkyviä. Vaikka tällaisen periaatteen tuottama 'käsiterunous' ei käsitteellisen sisältönsä suhteen olisikaan tietoa, voi se toki perustua pätevillekin 'näkemyksille'. Ongelmaksi vain jää, että sen arvioimiseen *ovatko* ne päteviä ei ole paljoa välineitä — pätevyys jää pitkälti uskon tai 'intuition' varaan. Tällainen käsiterunoilu on myös moraalisenä toimintana ongelmallista, sillä sen tuottamia vaikutuksia ei voi ennakoita — eivätkä sen luojat ohjelmansa mukaan edes voisi sitä periaatteessa haluta. Viime kädessä kyse on yhtä destruktiivisesta toiminnasta kuin terrori-iskussa — järkytetään vallitsevia rakenteita vailla kykyä arvioida sitä, johtaako muutos hyvään vai pahaan.

ei suinkaan ollut filosofiantutkimusta. Näiden klassikoiden tekstejä (ja erityisesti pääteoksia) luettaessa viittaukset aiempiin ajattelijoihin ovat suorastaan häkellyttävän niukkoja ja ylimalkaisia, jopa silloin kun ne ovat kriittisiä. Klassikoiden oma filosofiakäsitys on ilmeisen positiivinen ja heidän filosofiansa positiivinen sisältö — toki 'metafysiikan kritiikin' rinnalla — myös tunnetaan ja muistetaan parhaiten.

Positiivisen filosofian käytännölliseen mahdottomuuteen uskova filosofia merkitsee toisellakin tavalla irrottautumista filosofisesta traditiosta. Filosofiakäsityksestä riippumatta jokaisen filosofin käytännön toimintaan filosofian tutkijana, kriitikkona ja/tai opettajana vaikuttavat aina erilaiset 'näkemykset', olivatpa ne sitten ilmaistuja tai eivät ja vaikka niitä pitäisikin 'vain subjektiivisina mielipiteinä'. Ilman näiden 'näkemysten' julkistamista tai ilmaisemista, ne putoavat helposti kokonaan kriittisen keskustelun ulkopuolelle eikä niille perustuvien kantojen tarkistamiselle tarjoudu mahdollisuutta. Tämä uhka leijuu erityisesti negatiivisen filosofiantutkimuksen yllä, sillä negatiivinen filosofiantutkijahan ei puhu näistä kaiken arvioinnin ja toiminnan taustalla olevista perustelemattomista näkemyksistä ja päämääristä juuri siksi, ettei pidä niitä riittävän varmoina — tai siksi ettei tiedosta niitä edes itse. Niiden tunnustaminen henkilökohtaisiksi tai perustelemattomiksi veisi pois absoluuttisen varmuuden tavoittelun polulta — ja olisi huonoa filosofiaa (negatiivisen filosofiakäsityksen mukaan). Kun niitä ei katsota julkisen filosofisen keskustelun arvoisiksi, ei negatiivisen filosofiakäsityksen hallitsema keskustelu ja tutkimus välttämättä tue millään tavalla niiden tiedostamista (erityisesti silloin kun ne ovat jossain traditiossa 'yleisesti hyväksytyjä') ja itsekritiikin mahdollisuus jää helposti lunastamatta. Negatiivinen filosofiakäsitys uhkaa siis myös filosofisen tradition perinteisistä perinteisintä itekasvatuksellista päämäärää: itsetietoisuutta omista motiiveista ja päämääristä sekä niiden itsekontrollia.

Liika varovaisuus käsitysten esittämisessä ei kuitenkaan näivetä vain negatiivisten filosofien itsereflektiokykyä. Paljon tuhoisampaa on, että se näivettää

koko filosofisen yhteisön itsereflektiokykyä, kun filosofinen keskustelu degeneroituu pelkäksi metafilosofiaksi (tai ehkä 'metametafilosofiaksi'). Enää ei keskustella itse filosofisista ongelmista vaan vain siitä, miten joku toinen filosofi (tai tämän kriitikko) on keskustellut näistä — tai millaisia argumentteja sen tai sen kannan puolesta voisi esittää, vaikkei niitä kukaan koskaan esittäisikään omana kannanottonaan. Eikä tämä rajoitu pelkkään keskusteluun, vaan filosofinen tutkimuskin aletaan käytännössä samaistaa pelkäksi referaattien, yhteenvedojen ja kritiikkien kirjoittamiseksi siitä, mitä joku toinen on kirjoittanut. Pelkkää opiskelua voidaan nyt kutsua tutkimukseksi, jos vain yhteenvedo raportoidaan referoidussa lehdessä. Filosofisten ongelmien todellinen tutkiminen jätetään kuolleiden (tai toisten) vastuulle — elävien sopii tutkia ainoastaan sitä, miten niitä on tutkittu tai miten niitä olisi voitu tutkia.

Positiivinen filosofia perustellun takinkääntämisen taiteena.

Positiivinen filosofiakäsitys on siis ennen kaikkea filosofian harjoittamisen päämääriin liittyvä asenne — tavoitellaan uusia, synteettisiä, tosia, perusteltuja ja merkityksellisiä filosofisia käsityksiä. Mahdolliseksi tämä tulee, jos absoluuttisen varmuuden vaatimus hylätään filosofisilta kannanotoilta — se vapauttaa paljon tilaa sellaiselle aidosti positiiviselle filosofialle, joka ei lankea kartesiolaisperäiseen foundationalismiin. Eikä tämän vapautuksen tarvitse merkitä vajoamista toiseen ääripäähän, *anything goes* -asenteeseen, sillä se ei merkitse luopumista perusteltavuuden vaatimuksesta tai edes totuuden tavoittelusta — hylätään vain vaatimukset täydellisestä tai lopullisesta perusteltavuudesta ja absoluuttisesta totuudesta. Nämä vaatimukset ovat epärealistisia ideaaleja, jotka filosofisen toiminnan todellisina ohjenuorina johtavat käytännössä kauemmaksi näistä ideaaleista kuin niiden hylkääminen. Absoluuttisen varmuuden ideaali on ideaali, jota ei pidä ottaa aktuaalisen filosofoinnin todelliseksi ohjenuoraksi. Sitä voidaan kritisoida samanlaisesta tekopyhyydestä kuin Charles Peirce kritisoi 'kartesiolaisuuden henkeä' ja 'epäilyn metodia': Todellisuudessa emme kykene

asettamaan *kaikkia* lähtökohtiamme aidon epäilyksen alle, vaan vain ne, joita meillä on jotain *positiivisia syitä* epäillä, ts. vain ne joiden seuraukset ovatkin osoittautuneet *yllättäviksi*. Illuusio kaikenkattavan epäilyn mahdollisuudesta johdattelee meidät helposti 'todistamaan' epäilyksemättömiksi ne uskomukset, joista olimme jo valmiiksi vakuuttuneita, ts. ne joita meillä ei henkilökohtaisesti ollut alunperinkään *mitään positiivista syytä* epäillä. (Peirce 1992/1868, 28-29.) Tällaiseen itsepetokseen voi katsoa langenneen kaikkien perustafilosofian klassikoiden, omalla tavallaan niin Descartesin, Kantin kuin Husserlinkin. Vaatimus todellisen tiedon absoluuttisesta varmuudesta tai sen perustelujen täydellisyydestä ei ole tarkoituksenmukaista — eikä kritiikki, joka (tosiasiallisesti) perustuu tällaisille vaatimuksille.

Se mitä positiivinen filosofia voisi käytännössä tarkoittaa, on *rohkeutta* esittää hypoteeseja, mutta ei välttämättä mitä tahansa spekulatioita, vaan filosofisten ongelmien selitys- tai selvitysyrityksiä, jotka vaikuttavat potentiaalisesti *paremmilta* kuin jo tiedossa olevat. Laaja tietämys ja oppineisuus ei siis ole suinkaan haitaksi positiiviselle filosofille, sikäli kun tiedollinen ylivoima ei viettele liialliseen varmuuden tavoitteluun ja estä julkista argumentointia niillä alueilla, joilla tuntee tietämyksensä vajavaiseksi. Niin kauan kun kukaan ei esitä mitään sellaista vaihtoehtoa tai argumenttia, joka voimallaan pakottaa asettamaan hypoteesin todellisen epäilyksen alaiseksi, tähän voidaan *sitoutua toistaiseksi*. Kaikki todellinen tieto — myös filosofinen tieto — on tietoa vain toistaiseksi, sillä tieto on aina tietoa menneestä maailmasta. Mutta koska maailma ei pysy paikallaan (vaikkei muuttuisikaan koko ajan ja joka suhteessa), siihen voikin sitoutua toistaiseksi.

Paitsi rohkeutta, positiivinen filosofia edellyttää myös *aidosti etsivää* filosofista keskustelua ja *luottamusta* sen voimaan — keskustelua, jossa mielipiteet ja kannat todella asetetaan julkisen kritiikin alle, jonka päämääränä ei ole pakkomielteinen yksimielisyys kompromissien kautta, jossa esitetään todellista kritiikkiä ja johon osallistujat eivät *häpeä* erehtymisiään, vaan rohkenevat myös

vaihtaa käsityksiään. Takinkääntämistä voi pitää aidosti filosofisena hyveenä, kun se tapahtuu argumenttien perusteella. Itsepintainen pitäytyminen epämääräisessä 'alkuperäisessä intuitiossa' ja sen loputon puolustaminen ja tarkentaminen on voitava joskus katkaista. Tie 'totuuteen' vie vain erehdysten ja niiden tunnistamisen kautta. Mutta takinkääntämiselle ei tarjoudu paljoa tilaa tai tarvetta, jos keskustelua ja kritiikkiä hallitsee absoluuttisen varmuuden ideaali — ja pelko henkilökohtaisesta nöyryytyksestä ja aseman menettämisestä vakavasti otettavana keskustelijana.

Cousins to the ameba that we are, how could we know for certain?

- Donald T. Campbell

Kirjallisuus.

- Callebaut, Werner ('organizer and moderator'), *Taking the Naturalistic Turn or How Real Philosophy of Science Is Done*. Chicago & London: The University of Chicago Press 1993.
- Derrida, Jacques, *Of Grammatology*. (*De la Grammatologie*, käänt. Gayatri Chakravorty Spivak), Baltimore ja Lontoo: The Johns Hopkins University Press 1976 (1967).
- Derrida, Jacques, *Positioita*. (*Positions*, suom. Outi Pasanen), Helsinki: Gaudeamus 1988 (1972).
- Dreyfus, Hubert L. & Dreyfus, Stuart E. *Mind over Machine: The Power of Human Intuition and Expertise in Era of the Computer*. New York: The Free Press 1986.
- Haaparanta, Leila, "Ajatuksia filosofiasta". *Niin & näin* 3/1996, 8-9.
- Hintikka, Jaakko, *Tieto on valtaa*. Helsinki: Wsoy 1969.
- Lahtinen, Mikko, "Pääkirjoitus. Filosofiasta filosofiantutkimukseen". *Niin & näin* 3/2000, 2-3.
- Niiniluoto, Ilkka, *Informaatio, tieto ja yhteiskunta*. Helsinki: Valtion painatuskeskus 1989.
- Peirce, Charles, *The Essential Peirce. Selected Philosophical Writings, Vol.1 (1867-1893)*. (Toim. Nathan Houser & Christian Kloesel). Bloomington & Indianapolis: Indiana University Press 1992.
- Peirce, Charles, *The Essential Peirce. Selected Philosophical Writings, Vol.2 (1893-1913)*. (Toim. the Peirce Edition Project: Nathan Houser & al). Bloomington & Indianapolis: Indiana University Press 1998.
- Toulmin, Stephen, *Cosmopolis — The Hidden Agenda of Modernity*. New York: Free Press 1990.
- Vehkavaara, Tommi, "Sympaattinen johdatus Stephen Toulminin filosofiaan". *Niin & näin* 4/1997: 42-47 tai http://mtlserver.uta.fi/~attove/TOUL_NN.HTM .
- Vehkavaara, Tommi, *Toimintatieto laajennettuna tietokäsityksenä eli miten ja miksi meillä on taito toimia tarkoituksenmukaisesti?* Lisensiaatin tutkielma, Tampereen yliopisto, Matematiikan, tilastotieteen ja filosofian laitos, 1999, <http://tutkielmat.uta.fi/pdf/gradu00012.pdf> .
- Vehkavaara, Tommi, "Tietoa ilman uskomuksia". *Königsberg* 3/2000, 98-111, tai http://mtlserver.uta.fi/~attove/Tie_i_us.htm .